

Sivilisaatiohistoriaa verotuksen vinkkelistä

Antti Kujala:

Voudintileistä veroparatiiseihin. Verotuksen historia.
Atena 2021. 400 s. ISBN 978-952-300-837-3.

Dosentti Antti Kujalan fiskaalihistoriallinen tutkimus *Voudintileistä veroparatiiseihin* rakentaa verotuksen historiasta suuren kaaren maailmanhistoriaan. Ennen kaikkea laajaan lähdekirjallisuuteen perustuvan teoksen johtotähtenä kulkee ajatus siitä, että läpi historian menestyneet valtakunnat ovat tarvinneet toimivaa verotusta pysyäkseen käynnissä. Asetelma antaa teokselle sisällön ja rakenteen: Kujala tarjoilee lukijalle ajassa etenevän selonteon verotuksesta osana tuntemamme valtakuntien ja valtioiden historiaa, joka alkaa Kiinan ja Rooman tapauksista ja etenee varhaisen uuden ajan Euroopan kautta teollistuvan Iso-Britannian ja 1900-luvulla maailmaa hallinneen Yhdysvaltojen erityispiirteisiin. Analyttisen omaleimaisuuden Kujala saa aikaan erityisosaamisellaan uuden ajan alun Ruotsista ja asiantuntemuksellaan erilaisten yhteiskuntien järjestysperiaatteista. Onnistuneessa verotuksessa ei ole kyse vain valtion pakkotoimista vaan paljolti myös yhteisön jäsenten hyväksymästä yhteiskuntasopimuksesta.

Maailmanhistoriallisessa mittakaavassa verotus on muuttunut samanaikaisesti vähän ja paljon. Vaikka varhaisimmat verot olivat monesti pakkoveroja, valtioiden käyttämät verotusinstrumentit – välittömät verot, välilliset verot, ihmisverot, tullimaksut – ovat verottaneet alamaisten ja kansalaisten taloudellisia resursseja vaihtelevasti läpi historian, mikä vahvistaa käsitystä siitä, että niin muinaiset kuin uudenaikaisetkin hallinnot ovat joutuneet tasapainoilemaan erilaisten verotusmuotojen välillä saadakseen aikaan mahdollisimman monipuolisen ja kattavan verotuslaitoksen. Toisaalta talouden kehitysaste on ollut suorassa yhteydessä verotuksen muotoihin. Rahatalouden, kaupan ja teollisuuden yleistyminen on helpottanut verojen keräämistä, kun taas luontaistalouden vallitessa veroja hallinnoitiin useimmiten paikallisesti ja verotuotteiden monimuotoisuus hankaloitti verotuoton hallintaa.

Todellinen käännekohta verotushistoriassa ajoittui 1900-luvun alkuun ja ensimmäiseen maailmansotaan. Verovarojen yhteiskunnallinen kulkusuunta muuttui. Kun aikaisempina vuosisatoina valtio keräsi verovarvoja alamaisilta ja eliitti tavoitteli virka- ja sotapalveluksilla verovapautta, 1900-luvun läntisissä markkinatalouksissa uudet veroinstrumentit, verojen progressiivisuus ja uudenlaiset verovarojen käyttökohteet ohjasivat veroja kansalaisten hyödyksi. Pulakaudet, äänioikeusreformit ja uudenlaiset kansanedustuslaitokset myötävaikuttivat kehitykseen merkittävästi. Aikaisemmin valtiot

olivat rahoittaneet verotuksella etupäässä sotia, mutta nyt koulutus, terveydenhuolto ja eläkkeet rahoitettiin valtioiden keräämistä veroista. 1900-luvulla menestyneet valtiot olivatkin niitä, jotka rakensivat verovaroin hyvinvointivaltiota.

Kujala tarkastelee verotusta eräänlaisena yhteiskuntasopimuksena, mikä luo teokseen sivilisaatiohistoriallisen pohjavireen. Valtio verottaa eli jakaa yhteisön varallisuutta uudelleen, mutta samalla se suojelee, pitää yllä sisäistä järjestystä ja tarjoaa hätätilanteessa apua. Siksi alamaiset ja kansalaiset ovat odottaneet valtiolta jonkinasteista vastavuoroisuutta vastineeksi verotukseen alistumiselle. Niin ikään merkittävien poliittisten ryhmien suostumus on vaikuttanut verotuksen onnistumiseen. Uuden ajan alussa suostumuksen ei tarvinnut ulottua laajasti väestöpohjaan. Riitti, että tarvittava osa politiikkaan osallistujista hyväksyi verotuksen. Esimerkiksi 1600-luvun Ruotsissa valtiopäiväsäätyjen poliittiset oikeudet sitouttivat ne järjestelmään, joka puolestaan verotti rahvasta tehokkaasti ja tuntuvasti. Vasta uusimmalla ajalla valtio tarvitsi laaja-alaisesti muiden kuin eliitin jäsenten suostumusta menestyneelle verotukselle. 1900-luvulla hyvinvointivaltiossa toteutti verotuksen turvin yleisen vastavuoroisuuden periaate, jossa sosiaalipalvelujen rahoittajat ja vastaanottajat eivät kohdanneet toisiaan suoraan.

Ruotsi ja Englanti nousevat teoksessa esiin uuden ajan alun menestystarinoina. Huolimatta vähälukuisesta väestöstä Ruotsin valtio menestyi 1600-luvulla onnistuneen verotuksen ja laajamittaisen sotaväenoton ansiosta, mikä antoi Ruotsille voimapolitiittisen etulyöntiaseman heikkoja naapureitaan vastaan. 1700-luvulla Englanti puolestaan pärjäsi parlamenttinsa ja siihen sidotun suostumuksellisen verotuksen ansiosta. Suuresta valtionvelastaan huolimatta Englanti säilytti luotokelpoisuutensa ja sai luottoa kotimaisilta ja kansainvälisiltä sijoittajilta. Pariltoimen toimintakyky ja sen suostumuksella ylläpidetty verotus takasivat Englannin kansantalouden uskottavuuden luottomarkkinoilla.

Niin Ruotsi kuin Englantikin tarvitsivat verovarvoja käydäkseen voitokkaita sotia. Kujala kytkee tässä yhteydessä verotuksen osaksi eurooppalaisen kapitalismin historiaa. Hän kertoo tunnetun kehityskulun verotuksen vinkkelistä. Rooman valtakunnan jälkeen Eurooppaan kehittyi vähitellen monien keskisuurien valtioiden keskittymä, joka toimi eräänlaisena kehityksen moottorina. Koska Kiinaan verrattuna valtionhallinnollinen verobyrokraatia ja maanviljely eivät olleet Euroopassa kovin kehittyneitä, paikalliset hallitsijat tarvitsivat tuekseen neuvonantajakuntia ja parlamentteja – esimerkiksi järjestelläkseen verotusta. Sodan ja niitä varten kerätyt verot ja valtionvelat vaikuttivat edelleen luottolaitoksen, markkinatalouden ja modernien kansanedustuslaitosten kehitykseen ja siten nykyisen maailmanjärjestyksen muovautumiseen. Kysymykset veroista ja maaomaisuus-

teen liittyvistä erilaisista omistusoikeuksista pääsevätkin esiin korostetusti Kujalan vertaillessa uuden ajan alun eurooppalaisten valtioita keskenään. Toinen uuden ajan alun ilmiö, jota Kujala onnistuneesti kuvaa, oli verovuokraus. Se oli valtioiden keino ratkaista verojenkantoon liittyviä logistisia haasteita ja samalla saada valtionkassaan täydennystä mahdollisimman ennakoitavasti.

1900-luvun trendejä Kujala tarkastelee ennen kaikkea Yhdysvaltojen tapahtumien valossa. Liittovaltio investoi verovaroja yhteiskuntaan, mikä näkyi innovaatioina, talouskasvuna ja tuottavuusloikkina ja julkisen talouden voimakkaana kasvuna. Varallisuuserot kaven- tuivat tulonjaon myötä. 1970-luvulla talous ajautui kriisiin, jonka seurauksena myös poliitikkojen oli mahdol- lista muuttaa verotuksen periaatteita. Kuten teoksesta selkeästi käy ilmi, viimeiset puoli vuosisataa verotuksen trendinä – niin meillä kuin muuallakin läntisissä markki- natalouksissa – on ollut julkisen talouden pienentämi- nen ja veroalennukset, jotka ovat hyödyttäneet erityi- sesti varakkaimpia.

Voudintileistä veroparatiiseihin on vauhdikas yleis- esitys verotuksen pitkän aikavälin historiasta. Kaikkien mahdollisten valtioiden verotusta teos ei käsittele, mutta kirjallisuusluettelo antaa lukijalle eväät kasva- neen tiedonnälän ravitsemiseen. Olisin silti mieluusti lukenut esimerkiksi pidemmin Saksan monipolvisesta historiasta ja valtiokehityksestä tulliliittoineen ja jälleen- yhdentymisineen juuri verotushistoriallisen näkökulman valossa. Kujala käsittelee verotusta yhteiskuntahistorial- lisesti eli taloustieteelliset mallit optimaalisista veroker- tymistä ja vero-oikeudelliset näkemyserot eivät rytmitä korostuneesti esitystä. Sen sijaan hänen aikaisemmasta tuotannostaan tutut teemat – maanluonnot, valtion resurssit ja niiden uudelleenjakoa, siirtomaavalta, 1900- luvun hyvinvointivaltion historia – antavat verotuksen historialle monipuolisen sisällön. Suomalaisen yhteis- kunnan varhaiset ja viimeaikaiset erityispiirteet nivou- tuvat palkitsevasti osaksi eurooppalaisia ja globaaleja kehityskulkuja ja asiayhteyksiä.

Petteri Norring, FT
Helsingin yliopisto

Maukas katsaus suomalaisen ruokakulttuuriin

Ritva Kylli:

Suomen ruokahistoria. Suolalihasta sushiin.

Gaudeamus 2021. 525 s. ISBN 978-952-345-135-3.

Ritva Kylli tarkastelee suomalaisen ruokakulttuurin kehitystä 1700-luvulta aina 2000-luvulle. Teos kyseen- alaistaa kansallisen ruokakulttuurin erityisyyden osoitta- malla sen muodostuneen yhtäältä paikallisista, toisaalta ylijalaisista vaikutteista, joiden omaksuminen onkin

muovannut merkittävästi suomalaisen ruoan historiaa. Samoin teos vahvistaa ruoan ja elintarvikkeiden kau- pan sekä niiden tuottaman yhteiskunnallisen aseman ikaikaisen merkityksen. Ruoka on osoittanut yhteis- kunnallista asemaa ja vaurautta suolatusta lohesta sushiin. Vauraampi väestö saattoi jo varhain kustantaa arvokkaita ja harvinaisia tuontielintarvikkeita, kuten vii- nejä, juustoja ja riisiä, jota oli jo 1700-luvulla säätyläis- ten saatavissa, kun taas maaseudun rahvaalle riisiä oli saatavilla vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Toki eliitin mahdollisuudet verrattuna rahvaan useimmiten kokemaan ravinnon puutteeseen täydentyivät alueellisten erojen korostumisella. Vastaavasti ruoka on tarkoittanut rah- vaalle useimmiten vain ravintoa, mihin kirkolliset juh- lat, etenkin joulu, ovat kuitenkin tarjonneet merkittävän poikkeuksen. Yksi teoksen ansioita onkin suomalaisen ruokakulttuuriin kuuluvien ristiriitaisuuksien erittelemi- nen.

Kylli osoittaa onnistuneesti kansainvälisten vaikuttei- den merkityksen, mikä samalla kyseenalaistaa useissa tutkimuksissa esitetyn väitteen suomalaisen ruoka- kulttuurin kansainvälistymisestä lähinnä 1900-luvun lopulla. Kylli kiteyttää ilmiön oivallisesti: ”ruoan saanti ja säännölliset ateriat vakiintuivat ylempienkin säätyjen eli aateliston, papiston ja porvariston keskuudessa vasta 1700-luvun kuluessa, kun kaupankäyntiin perustuvat talouselämä, valtioiden vahvistuminen ja yhä eriyty- neempi työnjako alkoivat taata ruoka-aineiden saantia maailman kaikilta kulmilta.” (s. 40). On tavallaan lohdul- lista lukea, että jo 1700-luvun alussa arvostettiin ulko- maisia tuontielintarvikkeita ja väheksyttiin kotimaisia. Osaa tuontiruoka-aineista pyrittiin tietoisesti juurrutta- maan osaksi suomalaista ruokakulttuuria. Erityisen kiin- toisaksi muodostuu perunan juurruttamista seurannut varhaisempien kasvien, etenkin nauriin, syrjäyttäminen. Teoksessa korostuvat siten ruoan historian nohtuneet ilmiöt ja vaikutteet, joihin lukeutuvat esimerkiksi niin kasvisruoan lyhyt suosio 1800- ja 1900-lukujen vaih- teessa kuin myös kansainvälisen kaupan lähes säännön- mukaiset häiriöt, jotka vaikuttivat ruoan saatavuuteen aina 1900-puoliväliin asti.

Silti pohdittaessa ylijalaisia ruokakulttuuria, on kysyttävä, mitä tarkoittaa yhtenä teoksen alaotsikkona toimiva ”kansainvälistyvä keittiö”. Se käsittelee ruoan- valmistuksen kansainvälistymistä 1900-luvun loppupuolella. Silti kansainvälistyvän ruoanvalmistuskulttuurin muutoksista on teoksessa useita viittauksia esimerkiksi jo 1800-luvun alkuvuosikymmeninä, jolloin viipurilai- sen kartanon ruokia maustettiin currytahnalla (s. 429). Samalla paljastuu teoksen yksi heikkous. Käsitteellisyys jää tarkentumatta, mikä juontune suurimmaksi osaksi teoksen luonteesta. Se on kirjoitettu tietokirjaksi, jolloin siinä ei ole perinteisen tieteellisen teoksen perusteellista käsitelmäärittelyä, mistä johtunevat muutamat tekstin sisäiset ristiriitaisuudet. Silti suurelle yleisölle tarkoitet-